

РОЗДІЛ V. ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРНОМИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ: СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЇ ТА ПРАКТИКИ

УДК 371.2:78 (477)

Тетяна Іванівна Сідлецька
кандидат мистецтвознавства,
доцент Вінницького національного
технічного університету

МУЗИЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглядаються проблеми розвитку музичної освіти в Україні. Охарактеризовано сучасну систему підготовки мистецьких кадрів; розкрито питання інтеграції вітчизняної системи музичної освіти в європейський культурний простір.

Ключові слова: музична освіта, музичні навчальні заклади, навчальні плани, мистецькі кадри, вихованці, академічна культура, традиції.

In the article the problems of development of musical education are examined in Ukraine. The modern system of training of artistic personnel's is described; the question of integration of the home system of musical education is exposed in European cultural space.

Key words: musical education, musical educational establishments, curricula, artistic personnel's, pupils, academic culture, traditions.

Важлива роль у сучасних державотворчих процесах належить музичній освіті як специфічній освітній галузі. Саме через неї реалізуються актуальні завдання збереження духовної спадщини народу, формується естетична культура особистості. Зміни, що сьогодні відбуваються у музичній освіті, її інтеграція у світовий культурний простір, розв'язання проблем духовного виховання молодого покоління зумовлюють актуальність даної публікації.

Проблеми музичної освіти завжди перебували у полі зору вітчизняних учених педагогів, культурологів, мистецтвознавців. Педагогічні дослідження О.М. Олексюк, В.Ф. Орлова, Г.М. Падалки, О.Я. Ростовського, О.П. Рудницької, О. Хижної, О.П. Щолокової присвячені розробці методології мистецькоосвітньої проблематики, також у них зазначається про вагому роль мистецтва та музичної освіти у вдосконаленні особистості та формуванні її духовного потенціалу. У роботах С.М. Волкова, І.Ф. Ляшенка, О.І. Малозьомової, В.Д. Шульгіної, К.І. Шамаєвої та інших розглядаються питання історії музичної освіти, здійснюється аналіз проблем діяльності окремих видів мистецьких навчальних закладів, позашкільної освіти, проблем підготовки мистецьких кадрів у сфері музичної освіти.

Однак, попри значну увагу вчених до різних аспектів мистецькоосвітньої проблематики, у вітчизняному мистецтвознавстві помітно бракує досліджень, присвячених проблемам розвитку музичної освіти в Україні на сучасному етапі. Відтак, метою даної статті є узагальнення особливостей та виявлення нових тенденцій і перспектив розвитку музичної освіти в Україні.

Система музичної освіти в Україні сформувалася в середині 30х рр. ХХ ст. і була невід'ємною складовою загальної системи освіти в Радянському Союзі. В організації музичної освіти визначальною була концептуальна єдність всього навчально-виховного процесу. Це, з одного боку, позбавляло ініціативи навчальні заклади, а з іншого; забезпечувало дотримання у навчанні єдиних державних стандартів, критеріїв якості освіти. Так, єдині навчальні плани і програми робили можливим засвоєння студентами повного обсягу знань при переведенні на навчання з одного вищого навчального закладу до іншого, внаслідок чого студент міг вільно вибирати заклад освіти для продовження навчання за обраною спеціальністю на більш високому освітньому рівні.

За період становлення музичної освіти нагромадився цінний науковометодичний і організаційний досвід, що забезпечувало досить високий рівень кваліфікації фахівців. Була створена система творчих майстерень і виконавських шкіл, яку очолюють відомі митці. Варто відзначити, що методика організації навчального процесу в музичних навчальних закладах мала власні специфіку і системні принципи, які суттєво відрізнялися від загальновідомих освітніх основ, притаманних технічним або іншим гуманітарним навчальним закладам, що здійснювали підготовку фахівців масових професій. Головними тут були особистісний підхід, спрямований на розвиток внутрішнього світу вихованця, формування його особистісної ціннісної свідомості; корелятивні зв'язки різних спеціальностей; наставництво (формування практичних навичок студентів здійснюється під наглядом досвідченого виконавця-педагога); важлива роль практики соціокультурної діяльності. До того ж через доступність музичних навчальних закладів освітою були охоплені широкі верстви населення, що здобували необхідні знання.

Однак існувала і ціла низка проблем, які неможливо було розв'язати в умовах тотальної централізації управління сферою освіти та уніфікації методичного забезпечення. Навчальні плани і принципи організації навчального процесу завжди перебували під контролем держави. Програми абсолютно всіх дисциплін, навчально-методичну літературу створювали в столиці СРСР Москві або, іноді – в столиці України Києві відомі вчені-методисти. Перед запровадженням методичної літератури у навчальний процес здійснювалось її обговорення, апробація, перевірка цінності. Через це навчальні програми, посібники і підручники мали високий науковометодичний рівень.

Проте така централізація і уніфікація системи освіти сповільнювала, а інколи і заважала оновлювати навчальний процес, була неспроможною швидко реагувати на вимоги часу, ускладнювала використання новаторських методів навчання. Негативно впливала на процес навчання і надмірна ідеологічна залежність навчального матеріалу.

У 90х рр. ХХст. зі здобуттям Україною державної незалежності у розвитку музичної освіти відбулися істотні зміни. Вищим навчальним закладам надається більша самостійність у визначенні змісту освіти та шляхів їх розвитку. Створюються навчальні заклади нового типу, різноманітні за своєю структурою, гнучкі за принципами навчання, такі, що можуть швидко реагувати на запити сучасності. Консерваторії, як вищі навчальні заклади, за західно-європей-

ським зразком набувають статусу академії, інститути перейменовуються в університети. У музичних вищих навчальних закладах відкриваються нові факультети і кафедри (оперної режисури в консерваторії, естрадного мистецтва в училищі тощо). Тут же розвиваються старі і створюються нові об'єкти культури, що слугують базами практики: оперні студії, сектори педагогічної практики, музеї навчальних закладів тощо.

Сьогодні навчання музиці відбувається у двох відносно самостійних сферах: аматорській та професійній, що мають різне спрямування і мету. Аматорська музична освіта – музичне виховання здійснюється у навчальних закладах загальноосвітньої системи (школі і дошкільних установах) та передбачає підготовку передусім грамотних слухачів, спроможних сприймати і адекватно оцінювати продукцію академічної культури, а також активних учасників музичної самодіяльності. Подібну роль у системі музичного виховання відіграють різні музичні гуртки і студії, що створюються при Палацах культури, Будинках дитячої творчості, клубах тощо.

Метою професійної музичної освіти є підготовка музикантів різної спеціалізації. Весь процес розділений на три щаблі (рівні), кожен з яких має певний статус, свою функцію, вимоги до тих, що вступають, мету і конкретні завдання навчання, кваліфікаційний рівень підготовки випускників.

Перший щабель становить музична школа. Основу навчання тут складають класи гри на різних інструментах – академічних (фортепіано, струнні, дерев'яні і мідні духові, ударні) і народних (бандура, баян, акордеон, домра, гітара, цимбали, сопілка та ін.). Для оволодіння навичками колективного виконання при школах функціонують учнівські оркестри (симфонічний, духовий, камерний, народних інструментів) і різні інструментальні ансамблі. Обов'язковою дисципліною в кожній школі є хоровий спів. Шкільні оркестри, ансамблі, хори беруть активну участь в музичному житті міста. Важливими навчальними дисциплінами, що слугують для удосконалення музичного слуху і пам'яті, а також для розвитку ерудиції, є музичнотеоретичні предмети: сольфеджіо і музична література. Термін навчання у музичній школі – п'ять – сім років. Діяльність педагогічних колективів таких навчальних закладів спрямована на всебічний розвиток творчої особистості кожної дитини, формування духовності та високих моральних цінностей, реалізацію здібностей і талантів.

Середній щабель музичної освіти становлять музичні училища, до яких вступають найбільш здібні випускники музичних шкіл. Термін навчання у цих навчальних закладах становить чотири роки, вони здійснюють підготовку фахівців, як правило, на базі неповної загальноосвітньої школи. В училищах функціонують такі відділення: музичнотеоретичне, фортепіанне, оркестрових інструментів, народних інструментів, хорового диригування, вокальне. Навчальними планами передбачено подальше, більш глибоке вивчення вище вказаних предметів. Комплекс дисциплін істотно розширений за рахунок введення нових дисциплін як виконавського, так і теоретичного циклів. Так, студенти музичного училища в різному обсязі (залежно від вибраної спеціальності) вивчають елементарну теорію музики, гармонію, поліфонію, аналіз музичних творів, інструментознавство, музичний фольклор, диригування хором або оркестром, сольний спів тощо. Велике значення мають професійно орієнтовані дисципліни: для майбутніх педагогів читається методика викладання різних музичних предметів, функціонує

школа педагогічної практики. Для студентів теоретичних відділень існує також лекторська практика. Оскільки в училищі студенти здобувають не лише спеціальну, але й загальну середню освіту, то поруч із музичними предметами вони продовжують вивчати загальноосвітні дисципліни. Тим, хто успішно закінчив училище видається диплом про середню спеціальну освіту і присвоюється кваліфікація музиканта-професіонала – виконавця (або музикознавця) і педагога згідно з обраною спеціальністю. Випускники музичного училища мають право працювати у сфері педагогіки (музичні школи, студії, різні гуртки) або виконавства (оркестрові, ансамблеві, хорові колективи) як члени професійних або керівники аматорських колективів.

Окрім музичних шкіл, що поєднують функції музичного виховання і початкової стадії музичної освіти, у Києві, Харкові, Львові та Одесі існують середні спеціалізовані музичні школи-інтернати для обдарованих дітей. Такі навчальні заклади мають професійну спрямованість, вже з першого класу (з шестисемі років) орієнтують дітей на професію музиканта. На відміну від звичайної семирічної музичної школи, повний курс навчання у створеній на базі загальноосвітньої спеціалізованій школі складає одинадцять років. Ці школи використовують у своїй роботі типові навчальні плани і програми, які розраховані на навчання дітей з яскравими музичними здібностями. Випускники спеціалізованої школи одержують знання в обсязі музичного училища.

Третім шаблоном професійної музичної освіти є музичні академії та інститути мистецтв, де студенти здобувають вищу освіту. Тут існують факультети історикотеоретичний, фортепіанний, композиторський, оркестровий (оркестр симфонічний, духовий, народних інструментів), диригентський (симфонічного і хорового диригування), вокальний, що забезпечують підготовку фахівців вищої кваліфікації: педагогів різних спеціальностей для музичних училищ, композиторів, концертних виконавців (інструменталістів, співаків, диригентів), артистів оркестрових і хорових професійних колективів, музикознавців, музичних критиків.

Термін навчання у вищих музичних навчальних закладах становить п'ять років за наявності попередньої музичної освіти на рівні училища або середньої спеціалізованої школи. Цього вимагають досить складні за змістом навчальні плани вищих закладів освіти.

Кожен із таких навчальних закладів має власні творчі школи, що різняться за змістом, але мають єдину методику і форму навчання. Вони зберігають традиції, створені педагогічною практикою України у процесі підготовки мистецьких кадрів. Головним завданням вищих музичних навчальних закладів є здійснення освітньої діяльності, основу якої становлять навчальна, виховна, наукова, культурнопросвітницька та методична роботи.

Вищі навчальні заклади самостійно визначають зміст освіти з урахуванням державних стандартів, які розробляють фахівці цих установ. Вони самостійно встановлюють форми і методи проведення навчально-виховного процесу відповідно до ліцензованої діяльності, а також напрями наукових досліджень.

Музичні училища і академії готують фахівців насамперед для роботи у сфері академічної музичної культури. Педагогимузиканти установ загальноосвітньої галузі закінчують педагогічні училища і музично-педагогічні інститути. В училищах та інститутах культури здобувають освіту працівники естрадної сфери.

Отже, сформована освітня вертикаль: школа естетичного виховання училище вищий навчальний заклад як мережа мистецьких навчальних закладів по всій території України створює умови для послідовного формування особистості професійного митця упродовж 1317 років.

Випускники вищих музичних навчальних закладів, які є лауреатами міжнародних і всеукраїнських конкурсів, фестивалів, авторами великої кількості опублікованих наукових праць продовжують навчання у асистентурі стажуванні, що має статус аспірантури для виконавських спеціальностей. Зарахування до асистентури-стажування здійснюється за результатами вступних іспитів з фаху, філософії та однієї з іноземних мов (англійської, німецької, італійської, французької, іспанської) в обсязі діючих програм для вищих навчальних закладів. Навчання в асистентурі-стажуванні становить три роки з відривом від виробництва. Випускники асистентури-стажування отримують кваліфікацію «викладач вищого навчального закладу мистецтв, концертний виконавець».

Варто відзначити, що усім типам музичних навчальних закладів притаманна така форма роботи як індивідуальні заняття. Перевага індивідуальних занять над груповими створює умови для поглибленого диференційованого підходу до професійної музичної освіти і робить можливим максимальне врахування та розкриття індивідуальних здібностей кожної особистості. Індивідуальній виконавській майстерності вихованців навчають досвідчені майстри у царині мистецтва викладачі спеціальних дисциплін.

Виховання творчої особистості у музичних навчальних закладах спрямоване на формування спроможності фахівця-музиканта до самостійного вдосконалення власної діяльності впродовж усього творчого життя.

Разом із тим, на сучасному етапі у сфері мистецької освіти загалом і музичної зокрема існує низка проблем, пов'язаних із складною соціально-економічною, культурною та політичною ситуацією в державі. Це зниження рівня фінансування, погіршення матеріального забезпечення освітніх закладів, їхня неготовність до умов функціонування в умовах вільного ринку. Музична освіта поступово стає недоступною, елітною, що зумовлює різке зменшення контингенту в усіх ланках її системи, а також скорочення кількості музичних шкіл та студій. Це призводить до духовного зубожіння сучасних слухачів, яким бракує музичної ерудиції, витонченого смаку і тому вони надають перевагу розважальній фоновій і танцювальній музиці, сприйняття якої не потребує розумової та душевної активності. Тому головним завданням мистецьких навчальних закладів загалом і музичних зокрема є підготовка висококласних фахівців, сподвижників своєї справи. Адже саме музиканти повинні донести і максимально наблизити до сучасного слухача найкращі зразки академічної культури і тим самим протистояти низькопробній продукції масової культури, яка створює систему хибних цінностей і руйнує емоційний світ людини.

Сьогодні Україна прагне інтегруватися в європейський освітній простір, проте ще не визначене місце музичної освіти у системі технологій Болонського процесу. Реформування структури, напрямів, спеціальностей, освітньо-кваліфікаційних рівнів, що було здійснене в 90ті рр. ХХ ст. не було достатньо ефективним. Подібні експерименти вже проводилися пролеткультівськими ідеологами у 1920-1930х рр., коли відбулося реформування консерваторської традиції (були створені профшколи, технікуми, культосвітні училища, музично-драматичні інсти-

тути), що зводилося до утилітарного спрощення. Суспільна практика засвідчує безумовну життєздатність академічної системи музичної освіти. Красномовним свідченням цього є той факт, що не лише випускники, а й учні та студенти вітчизняних музичних навчальних закладів є постійними володарями високих нагород найпрестижніших міжнародних конкурсів, фестивалів, демонструючи всьому світу високий рівень українського музичного мистецтва. Тому, здійснюючи реформування вищої освіти у світлі Болонського процесу, варто у процесі системної модернізації освітньокваліфікаційної структури мистецької освіти обов'язково враховувати вітчизняний конкурентоздатний досвід. В іншому ж випадку, як слушно зазначає ректор Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського, професор В.І. Рожок, «у разі огульного пристосування нашого досвіду до такого роду Болонських процесів ми остаточно втратимо і працевлаштування наших музикантів у Європі, й іноземних студентів на ринку мистецькоосвітніх послуг» [4]. Руйнація змісту вітчизняної музичної освіти заради уніфікації форм є безпідставною, оскільки фахова підготовка українських митців відповідає європейським вимогам у цій сфері.

Одним із завдань, що вимагають негайного вирішення, є вдосконалення законодавчої бази з урахуванням специфіки мистецької освіти. Так, у Законі України «Про вищу освіту» мають бути враховані особливості діяльності вищих мистецьких навчальних закладів; потрібні зміни до «Нормативів чисельності студентів» денної форми навчання на одну штатну посаду науково-педагогічного працівника у вищих навчальних закладах IIIIV рівнів акредитації з напрямів «Культура» та «Мистецтво», зміни до Порядку присвоєння вчених звань професора і доцента з метою урахування специфіки вищих мистецьких навчальних закладів [1, 410].

Таким чином, багаторічний досвід виховання творчих особистостей яскраво свідчить про ефективність сучасної системи музичної освіти і доводить її життєздатність. А інтеграція музичної освіти в культурний простір Європи можлива лише з урахуванням власних мистецьких традицій, національної специфіки, найкращих вітчизняних здобутків у підготовці мистецьких кадрів.

Література

1. *Богуцький Ю.П.* Українська культура в європейському контексті / Ю.П. Богуцький, В.П. Андрущенко, Ж.О. Безвершук, Л.М. Новохатько; [за ред. Ю.П.Богуцького]. К.: Знання, 2007. – 679 с.
2. *Вища освіта України і Болонський процес: навч. посібник* / М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук та ін.; [за ред. В.Г. Кременя]. Тернопіль: навч. книга. – Богдан, 2004. – 383 с.
3. *Волков С.М.* Мистецька освіта в культурі України 90х рр. XX ст. / С.М. Волков. – К., 2006. – 208 с.
4. *Рожок В.* Мистецька освіта і Болонський процес / В. Рожок // Урядовий кур'єр. – 2005. – 4серпня.
5. *Рожок В.І.* Культурологіямузикознавство: нові аспекти дослідження / В.І. Рожок // Часопис Національної музичної академії України ім. П.І. Чайковського: наук. журнал. – № 1. – 2008. – С. 7–16.